

10 OCTUBRE DE 1868: EL CRIT DE YARA

- LA GUERRA DE CUBA (I): COMENÇA LA GUERRA DELS DEU ANYS (1868-1875) -

Auca dels principals episodis de la Guerra dels Deu Anys a Cuba (1868-1875).
[1869?]

Autor: desconegut (impremta Antoni Bosch, Barcelona)

[ANC1-160-N-172](#)

Descripció

Auca de quaranta-vuit vinyetes, amb il·lustracions acompanyades de tres versos rimats, en les que s'expliquen els principals episodis i protagonistes de la Guerra dels Deu Anys de Cuba (1868-1875) des d'una òptica nacionalista espanyola. Es titula *Historia de la insurrección y guerra de Cuba*, i està publicada amb posterioritat a 1869. En la darrera vinyeta, es diu que la revolta ha estat vençuda, però no es parla de la pau ni es detalla cap aspecte de la mateixa, malgrat ser prolífica en detalls en altres àmbits.

Interès del document

Les auques eren un medi de difusió d'històries moralitzants, polítiques, humorístiques o d'entreteniment molt popular al segle XIX a Espanya i Catalunya i València en particular. En aquest cas, és un testimoni de la intensa publicitat que va envoltar la Guerra de Cuba, en concret de l'anomenada Guerra dels Deu anys (1868-1875), la primera de les guerres d'independència que es van produir a l'illa per alliberar-se del domini espanyol. Hi podem observar els principals episodis i protagonistes del conflicte des d'una visió colonial i espanyolista, amb un marcat caràcter patriòtic i amb referències als voluntaris catalans.

Context

La Guerra dels Deu Anys o Guerra Llarga (1868-1878) va ser la primera de les guerres cubanes que van culminar amb la independència definitiva de Cuba el 1898. Va ser la culminació d'un procés propi de l'independentisme cubà, recolzat, en la seva última etapa, pels EUA. S'oposaven al vell colonialisme espanyol, encarat al benefici de la metròpoli, autoritari, profundament classista, racista i incapaç d'aplicar reformes importants a l'economia i la societat cubana i va acabar sent un conflicte de gran virulència perquè van canalitzar el malestar dels esclaus de les plantacions de sucre i cafè, agafant un caràcter anticolonialista, antiesclavista i d'alliberament nacional.

Davant el dubte de perquè es va independitzar a finals del segle XIX i no quan ho van fer les altres colònies hispano-americanes, s'han remarcat alguns aspectes. D'entrada, sí que van haver-hi diverses temptatives que, malgrat tot, no van triomfar. Sempre hi havia hagut resistències d'esclaus que s'havien amagat a les muntanyes (*cimarrons*) i insurreccions. Cal assenyalar que a Cuba hi havia una potent oligarquia amb molts lligams comercials amb la metròpoli que temia, pel gran nombre d'esclaus a l'illa, que es produís una revolta com la que va tenir lloc a Haití (1791-1804). Per això, les elits *criolles* (descendents d'espanyols però nascuts a Amèrica) van tendir a posicionar-se amb els poders colonials la major part del s. XIX. Aquesta tendència es veuria reforçada quan, després de les independències hispano-americanes, molts exiliats i capitals europeus van anar cap a l'illa. Les riqueses que aportava la colònia, i el fet de ser la darrera colònia important que li quedava a Espanya en un període en que les potències europees expandien els seus imperis, va fer que Espanya s'aferrés al control de l'illa més enllà del que era raonable pel seu propi benefici, invertint grans quantitats de diners, soldats i duent a terme un proselitisme nacionalista que no va evitar, ans el contrari, va esperonar, l'independentisme cubà.

Cuba va ser un dels primers territoris descoberts per Colom en el seu primer viatge. En pocs anys, la població nadiua havia estat ser delmada pel genocidi dels colonitzadors i les malalties que duïen. Es va convertir en una escala que oferia serveis i protecció als comerciants peninsulars, diversificant-se poc a poc l'economia de l'illa en estreta relació amb el sistema colonial hispanoamericà. Es va anar establint un comerç triangular: dels ports d'Espanya sortien vaixells amb mercaderies en direcció cap a les

costes africanes, on venien els productes i compraven esclaus que duïen a Cuba i els venien a propietaris de plantacions per, de nou, carregar els vaixells amb productes de les hisendes cubanes, bàsicament sucre i tabac, en direcció a Espanya. L'interès pel comerç del sucre, va fer que les plantacions sucreres anessin ocupant el territori i es va anar desforestant l'illa.

Quan, a partir de 1778, es va trencar amb el monopoli del port de Cádiz, la participació catalana en el comerç colonial es va incrementar notablement, ajudant al creixement comercial i industrial d'algunes famílies catalanes. Entre 1820 i 1849, els catalans eren el grup d'emigrants espanyols més nombrós.

En paral·lel al creixement econòmic, va créixer el tràfic d'esclaus africans. Els hisendats cubans volien més mà d'obra i més barata, això en un moment, principis del segle XIX, en el que es donaven les primeres discussions anti-esclavistes al parlament britànic i es van firmar tractats per abolir el tràfic, tot i que la seva eficàcia encara va ser molt limitada i, de fet, cap a 1840 serà el moment en el que les entrades d'esclaus a l'illa arribarien al seu punt àlgid.

En resum, Espanya imposava rígids controls a l'economia, dirigint-la en benefici de la metròpoli i no al desenvolupament econòmic i social de l'illa, alhora que aplicava molts impostos i tributs. No permetia als cubans ocupar càrrecs polítics, tenia vetada la llibertat de premsa, d'associació i d'opinió. Perpetuava un model fortament classista i racista, basat en grans oligopolis. A més, des de 1825, després de les independència de les colònies continentals de llatinoamèrica i, davant l'expansió de clubs reformistes i diferents temptatives insurreccionals, les autoritats militars de Cuba van aplicar un control i repressió que, a la pràctica, van convertir l'illa en una dictadura militar a mans de l'autoritat colonial de torn enviada des d'Espanya.

El 1865 es va nomenar Francisco Lersundi Capità General de Cuba, que va desfer tots els passos donats a la colònia en un sentit reformista. El 30 de setembre de 1868 es produïa a Espanya la revolució progressista anomenada *La Gloriosa*, que destronava a Isabel II de Borbó. Lersundi, va seguir governant en nom de la reina, malgrat que havia estat destronada. Quan una junta de notables criolls i espanyols va reclamar mesures reformistes, Lersundi, va armar voluntaris, finançats per comerciants com Joan Güell i Antonio López, va anunciar l'estat de setge i es van dictar ordres de presó contra Carlos Manuel Céspedes, implicat en els complots independentistes que es venien tramant. Céspedes havia assistit a una junta de delegats de Camagüey i Orient, celebrada en la hisenda Las Tunas, a San Miguel de Rompe, sota la presidència de Francisco Vicente Aguilera el 4 d'agost. L'ordre de detenció va precipitar la insurrecció.

La nit del 9 al 10 d'octubre de 1868, Céspedes feia el *Crit de Yara*, una proclama independentista a la finca de Demajagua que es va anar estenent per diferents poblacions. El general espanyol Blas de Villate y de la Hera, comte de Valmaseda, els hi va oferir propostes de reformes, però els insurrectes van prosseguir amb la revolta, que es va anar estenent per la comarca d'Orient primer i, després, per tota l'illa.

Céspedes va esdevenir el líder més clar, juntament amb Francisco Vicente Aguilera, Ignàcio Agramonte, Máximo Gómez i Antonio Maceo, entre d'altres. Els insurgents rebien armes i municions per part dels cubans refugiats als Estats Units i altres Repúbliques sud-americanes, algunes de les quals reconegueren la legitimitat de la lluita. En uns combats a Camagüey el líder Ignacio Agramonte va ser mort. Va substituir-lo en el liderat Máximo Gómez. El president del govern provisional, Céspedes, el va substituir per Aguilera, que es trobava a l'estranger. Céspedes va morir en una emboscada dels espanyols el 27 de febrer de 1874 i, poc després, ho faria Francisco Aguilera. Salvador Cisneros Betancourt va ser nomenat president.

Els soldats espanyols mobilitzats, el 1869 eren uns 33.000 i, al final del conflicte, arribarien a uns 200.000, una part dels quals eren mobilitzats pel sistema de lleves per quintes, de les que les classes potentades es podien sostreure, i una part composta per voluntaris pagats per financers com Manuel Girona, Antonio López o Antoni Muntades. La taxa de mortaldat era molt elevada. Van haver-hi 7.000 soldats espanyols morts en combat. 75.000, però, morien per la conjunció del calor, les pluges, la fatiga, la mala alimentació, l'equipament inadequat i deficient, i les malalties tropicals que es van cebar amb uns soldats debilitats (disenteria, febre groga i malària). Es va popularitzar la frase "*hijo quinto y sorteado, muerto y no enterrado*" en al·lusió a la situació.

El 4 de gener havia arribat a Cuba el general Domingo Dulce amb voluntat d'arribar a pactes i oferir algunes reformes, però van fracassar i es va tornar a establir la censura d'imprensa, els consells de guerra, va desterrar a diversos sospitosos, va condemnar a mort a diferents líders i va decretar l'embargament de les propietats dels independentistes. Dulce seria desplaçat pels hisendats cubans i els voluntaris. El juny de 1869, es va nomenar nou governant Antonio Caballero Fernández de Rodas. Es van fer nombroses denúncies per la seva duresa i crueltat. No va durar més d'un any en el càrrec.

Mentrestant, a Espanya, el cop d'Estat del general Pavía va avortar els intents de construir una República Federal en la que Cuba tindria un Estat propi, juntament amb altres reformes de caràcter democràtic i progressista. Va clavar-li l'estocada final a la República el pronunciament del general Arsenio Martínez Campos, que va atorgar el govern al rei Alfons XII, a l'exèrcit i als partits conservador de Cánovas del Castillo i el liberal de Sagasta. Començaria llavors el període de la Restauració. Els primers passos de Cánovas eren acabar amb la guerra carlina i la de Cuba.

A Cuba, els dos bàndols es trobaven esgotats, amb molts morts, pocs recursos i incapacitats per derrotar l'enemic. El bàndol cubà, a més, es trobava molt dividit. Així es va arribar a la *Pau de Zanjón*, de la que ja es deia que "*no zanjó nada*". Governava llavors Cuba el general de la Concha. El general Martínez Campos va arribar per dur a terme les capitulacions en què s'atorgava a Cuba certa autonomia, algunes reformes i un indult general. A canvi, les forces cubanes havien d'acceptar una capitulació incondicional davant l'exèrcit espanyol, reconèixer el govern espanyol com a màxima autoritat de Cuba, es permetia formar partits polítics però que no fossin

independentistes, igual amb associacions i premsa i s'atorgava la llibertat només als esclaus que havien lluitat en la guerra. La majoria de cabdills van acabar acceptant el pacte però, com que no reconeixia els dos punts principals dels revoltats -la independència de Cuba i l'abolició de l'esclavitud- Gómez i Maceo refusarien signar-lo i prosseguirien aixecats en armes. Al cap de poc, però, van haver de retirar-se a l'espera d'una millor ocasió. S'acabava la Guerra dels Deu Anys, però no la Guerra de Cuba.

Qüestions:

- Resumeix les característiques de l'economia i la societat de la colònia de Cuba.
- Quin grau de participació tenien els comerciants catalans a Cuba? I, en particular, en el tràfic d'esclaus africans?
- Busca informació sobre el sistema de reclutament per quintes. Quines respostes es van produir a Catalunya per aquest sistema de reclutament?
- Identifica i assenjala les vinyetes de l'auca en les que s'observi:
 - Els principals protagonistes del conflicte en un i altre bàndol. Busca'n la biografia. Pots treure dades de l'apartat de "context" de l'actual dossier i de pàgines d'Internet. Feu recerca.
 - Episodis que facin referència a victòries i derrotes cubanes.
 - Episodis que facin referència a victòries i derrotes espanyoles.
 - Episodis que facin referència a la crueltat dels exèrcits rebels.
 - Episodis que facin referència a la crueltat dels exèrcits espanyols.
 - Compara els punts anteriors. Quina visió es dona dels exèrcits cubans i quina dels espanyols?
 - Hi ha alguna referència a cossos de voluntaris? Quines?
 - Què passa amb el general Dulce? Qui pressiona per cessar-lo del càrrec?
 - Com es diu que acaba la guerra?

Per continuar indagant

Fonts arxivístiques:

- Al fons [ANC1-1114/SOCIETAT ECONÒMICA BARCELONESA D'AMICS DEL PAÍS \(SEBAP\)](#), hi ha diferents documents amb referències al comerç amb Cuba (sobre estancs i aranzels de productes). El document ANC1-1114-1242, per exemple, és una demanda de 1895, en plena Guerra de la Independència de part dels comerciants catalans per atorgar més protecció econòmica a la indústria peninsular. En el document ANC1-1114-T-277, veiem una proposta de 1846 d'Isidoro Angulo perquè

s'estudiïn anuncis relatius a contractes de treball a Cuba, per tal d'evitar actuacions poc humanitàries.

- Al fons ANC1-160 / PERE GRAÑÉN I RASO, hi ha diferents [auques de les guerres de Cuba](#), així com il·lustracions dels diferents cossos, armes i vestits dels exèrcits enviats a combatre els insurrectes: [d'infanteria](#) i de [caballeria i cossos de voluntaris](#).
- Al fons ANC1-584 / FAMÍLIA CARRERAS hi ha documentació diversa de les famílies Espalter, Rull i Coronas que n'inclou de referent al patrimoni de la família Espalter a Cuba.
- Al fons ANC1-1044 / PEDRO MALUQUER I VILADOT hi ha correspondència enviada a la família des de Cuba entre 1890 i 1894.
- Al fons ANC1-90 / MANUEL DURAN I BAS - LLUÍS DURAN I VENTOSA hi ha correspondència amb el Capità general de Cuba el 1879 i amb Martínez Campos, general en cap de l'exèrcit a Cuba de 1877-79.
- Al fons FONTS ANC1-979 / JOSEP FARGAS I DATZIRA, al document ANC1-979-T-5, hi ha una sol·licitud d'exempció d'incorporació a files en haver presentat un substitut per incorporar-se a l'exèrcit amb destinació a l'illa de Cuba.
- Al fons FONTS ANC1-450 / JOSEP CONANGLA I FONTANILLES hi ha documentació diversa de la Guerra de Cuba, des d'un [recull de documents antimilitaristes](#), [fotografies de soldats catalans a Cuba](#) i [un manuscrit del viatge de tornada de Cuba](#).
- Al Fons ANC1-132 / COL·LECCIÓ FOTOGRÀFICA D'AGUSTÍ DURAN I SANPERE hi veiem una [sèrie de fotografies](#) preses a Cuba entorn 1885-1895. Un home gran, un jove, una família de cubans, religiosos i religioses amb nadius, etc.,

Bibliografia

- Llorens, C., Pujol, C., *La guerra de Cuba*, Pòrtic, Barcelona: 2000.
- Fradera, J. M., "Catalunya i Cuba en el segle XIX: el comerç d'esclaus", separat de *l'Avenç*, Barcelona: 1986.
- Fradera, J. M., "La Participació catalana en el tràfic d'esclaus (1789-1845)", separat de *Recerques* nº 16, Barcelona: 1984, disponible a: <http://www.raco.cat/index.php/Recerques/article/viewFile/137618/241428>
- Bahamonde, A., Martínez, J. A., *Historia de España siglo XIX*, ed. Càtedra, Madrid: 2007.